
A Critical Pedagogy of Recuperation

Μια Κριτική Παιδαγωγική της Ανασυγκρότησης*

Nathalia E. Jaramillo, Κριτικές Σπουδές στην Εκπαίδευση, Τμήμα Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο του Ώκλαντ, Νέα Ζηλανδία

Peter McLaren, Κριτικές Σπουδές στην Εκπαίδευση, Τμήμα Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο του Ώκλαντ, Νέα Ζηλανδία

Fernando Lazaro, Πανεπιστήμιο του Μπουένος Άιρες, Αργεντινή.

[Μετάφραση: Μπαμπαλιούτας Δημήτρης]

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Χρησιμοποιώντας τον όρο «ανασυγκρότηση» από τις εμπειρίες τους, εργαζόμενοι μαζί με τους ακτιβιστές στα «κατελιημμένα εργοστάσια» της Αργεντινής, οι συγγραφείς παρουσιάζουν με ποιον τρόπο «κατελιημμένοι χώροι» μετασχηματίστηκαν σε τόπους ανασυγκρότησης, παιδαγωγικής, πολιτιστικής και καλλιτεχνικής παραγωγής. Εστιάζοντας στο εργοστάσιο IMPA (Βιομηχανία Μετάλλου και Πλαστικού Αργεντινής), που βρίσκεται στο Μπουένος Άιρες, αυτό το άρθρο εξετάζει πώς οι μοναδικές ιδέες και εναλλακτικές οργανωτικές δομές που δημιουργήθηκαν από εργάτες, διανοομένους και καλλιτέχνες έγιναν πραγματικότητα και πώς τέτοιες ιδέες και οργανωτικές δομές ήταν αξεχώριστες από τον αγώνα για την αυτοδιάθεση των εργατών. Οι συγγραφείς σημειώνουν ότι η Παιδαγωγική της Ανασυγκρότησης ενώ εμπνέεται από τους αγώνες των κατελιημμένων εργοστασίων, σχολείων και πολιτιστικών κέντρων της Αργεντινής, είναι σε τελευταία ανάλυση διεθνική παιδαγωγική της αντίστασης, μια πολυφωνική, επιστημολογικά από-αποικιοποιημένη και από-αποικιοποιητική παιδαγωγική και αφοσιωμένη στην καλλιέργεια αντιπολιτευόμενων και εναλλακτικών χώρων αμοιβαιότητας και αγώνα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Οι κρίσεις πάντα μας δίνουν κάτι για να σκεφτούμε. Είναι τελικά χρήσιμες, διότι πάντα φέρνουν στο φως έναν νέο τρόπο να προσεγγίσουμε αυτό που μας συμβαίνει. Μας σπρώχνουν σε μια νέα, ή μάλλον, σε μια πολύ παλιά αλήθεια». [Kusch, 2008, p.13]

Το κεντρικό θέμα που εμπνέει αυτό το πόνημα είναι η ανάπτυξη μιας κριτικής παιδαγωγικής της ανασυγκρότησης. Χρησιμοποιούμε τον όρο ανασυγκρότηση από τις εμπειρίες μας με αυτό που αποκλήθηκε «κατελιημμένα εργοστάσια» της Αργεντινής, εργοστάσια που έχουν δοκιμάσει από τη μεριά των εργατών μια συλλογική άρνηση να εγκαταλείψουν τα κτήρια, όταν οι ιδιοκτήτες αποφάσισαν να κλείσουν τα εργοστάσια, μετά την οικονομική κατάρρευση της

---

* Ο όρος στο πρωτότυπο είναι **recuperation** και σημαίνει **ανάρρωση, ανάνηψη**. Από τα συμφραζόμενα του κειμένου όμως προκύπτει ότι μπορεί ο ίδιος όρος να αποδοθεί και ως **ανασύσταση, αναδημιουργία, ανασυγκρότηση**. Μας φαίνεται πιο ορθό να χρησιμοποιήσουμε τον όρο **ανασυγκρότηση και ανασύσταση**.

χώρας. Αυτά που στην αρχή ήταν κατειλημμένοι χώροι μετασχηματίστηκαν σε ανασυγκροτημένους χώρους εργασίας και στην περίπτωση του IMPA (Βιομηχανία Μετάλλου και Πλαστικού Αργεντινής, που βρίσκεται στο Μπουένος Άιρες, που στο εξής, για λόγους οικονομίας θα αναφέρεται ως IMPA), χώροι παιδαγωγικής, πολιτιστικής και καλλιτεχνικής παραγωγής, επίσης. Οι συγγραφείς αυτού του άρθρου συναντήθηκαν στην ανασυγκροτημένη εταιρεία IMPA το 2009, με πρόσκληση του Fernando Lazaro, ενός από τα ιδρυτικά μέλη του Γυμνασίου που στεγάζεται στο εργοστάσιο. Καθώς πλησιάζαμε στο εργοστάσιο ένα υγρό και κρύο βράδυ του Σεπτέμβρη, συναντήσαμε αρκετούς εργάτες και σπουδαστές που συγκεντρώθηκαν να συζητήσουν την ιστορία της ανασυγκρότησης και τον διαρκή αγώνα τους με το κράτος για να κρατήσουν την ιδιοκτησία του εργοστασίου (μέσα σ' αυτούς ήταν μια μεσήλικας γυναίκα που μόλις είχε τερματίσει μια απεργία πείνας τριάντα ημερών υπέρ του IMPA). Περιπατήσαμε στη γραμμή παραγωγής και εξετάσαμε τους μικρούς αλουμινένιους σωλήνες που παρήγαγαν αυτοί οι εργάτες για να συσκευάσουν (μεταξύ άλλων πραγμάτων) οδοντόκρεμα, εποξική κόλλα και βαφή μαλλιών. Ανεβήκαμε τις σκάλες προς τις αίθουσες διδασκαλίας, με θρανία μαθητών ακατάστατα και σποραδικές εργασίες μαθητών στους τοίχους. Και, καθώς κατεβαίναμε κάτω στο ισόγειο του εργοστασίου, μπήκαμε στον μεγάλο ανοιχτό χώρο που ήταν για την καλλιτεχνική και θεατρική παραγωγή, μέρος του Πολιτιστικού Κέντρου που είχε δώσει στο IMPA ευρεία αναγνώριση από μεγάλες αστικές περιοχές του Μπουένος Άιρες.

Η εμπειρία του IMPA και το έργο των ανασυσταθέντων εργοστασίων στην Αργεντινή γενικά μας προσφέρουν μια μοναδική ματιά σε εκείνους τους αντισυμβατικούς χώρους όπου, σ' αυτόν τον αγώνα ζωής και θανάτου για τους εργάτες όπου γης, ιδέες εναλλακτικών οργανωτικών δομών μεταξύ των εργατών, των διανοουμένων και των καλλιτεχνών γίνονται πραγματικότητα· όπου άτομα συγκεντρώνονται ως μία συλλογική φωνή, αξεχώριστη από τον αγώνα τους για αυτοδιάθεση, μιλώντας το ανείπωτο και εφαρμόζοντας οριζόντιες μορφές οργάνωσης, οι οποίες εκπληρώνουν τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές ανάγκες της καθημερινής ζωής. Εδώ, ένα δείγμα-κομμάτι της εργατικής και της μεσαίας τάξης έχει όχι μόνο κατανοήσει την παραδειγματική κοινωνικότητα που συνθέτουν τα άτομα, αλλά και αναζωογόνησε τις τέχνες ως τρόπο ανασύστασης μιας κριτικής κοινότητας. Το πρώτο ανασυσταθέν Γυμνάσιο για νέους και ενήλικες στην Αργεντινή έγινε το 2004 στα εγκαταλειμμένα κτήρια του IMPA. Προηγήθηκε το Πολιτιστικό Κέντρο που άνοιξε το 1999 μετά την ανασύγκροτηση του εργοστασίου IMPA το 1998. Αρχικά οι εργάτες πρότειναν το Πολιτιστικό Κέντρο για να στεγάσει ανθρώπους που βρέθηκαν άστεγοι, σε μια πολιτιστική οικονομία που κατέσχεσε την παραγωγή τέχνης για πλουσιότερα μέλη της κοινωνίας (Benito, 2010). Αλλά, όπως η πρώην μαθήτρια και συμμετοχος Karina Benito (2010) σημειώνει στη μελέτη και ανάλυσή της για το IMPA, το άνοιγμα του Πολιτιστικού Κέντρου ήταν και στρατηγική κίνηση, ένας τρόπος να προστατευτούν οι εργάτες πολιτικά από τις επιθέσεις εναντίον της συνεταιριστικής τους εργασίας στο εργοστάσιο. Οι εργάτες όχι μόνο παρήγαγαν εμπορικά «προϊόντα», παρήγαγαν τέχνη. Η μεγάλη καινοτομία της εμπλοκής των λαϊκών τάξεων στην παραγωγή τέχνης τους έδωσε ευρεία αναγνώριση μεταξύ των κορυφαίων MME της χώρας, δίνοντάς τους έτσι τη δυνα-

τότητα να επικοινωνήσουν μία αισθητική διάσταση στον ιστορικό και τον πολιτικό τους αγώνα ως εργατών χωρίς πολιτικά δικαιώματα (Benito, 2010).

Αυτή η αισθητική διάσταση στον κοινωνικό αγώνα είναι όμοια με την περιγραφή των Brookfield & Holst's (2010, p. 151) για την τέχνη ως «ενός τρόπου να εκφραστούν και να αναπτυχθούν υποταγμένες γνώσεις και πολιτισμοί στη διαδικασία πάλης ενάντια στην υποταγμένη τους κατάσταση». Οι Brookfield & Holst σημειώνουν παραπέρα ότι «οι καλλιτέχνες και οι εργάτες πολιτισμού συχνά εργάζονται πιο επιτυχημένα, όταν αναδύονται από ευρύτερα κοινωνικά κινήματα ή είναι μαζί με αυτά και μέσα σε αυτά» (2010, p. 151). Αναφέρουν το παράδειγμα του Χιλιανού λαϊκού τραγουδιστή Victor Jara, ο οποίος ακολούθησε τα βήματα της συμπατριώτισσάς του Violeta Para στην αναγέννηση και προαγωγή του πολιτισμού των λαϊκών τάξεων της Χιλής (χωρικοί και εργάτες) μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό κίνημα που οδήγησε στην εκλογή του σοσιαλιστή Προέδρου Salvador Allende το 1970. Ο Jara ήταν ο πρωταγωνιστής στην πολιτιστική εκδήλωση αυτού του κινήματος στη μουσική, το θέατρο, τον κινηματογράφο, την ποίηση, τη λογοτεχνία και τις τοιχογραφίες – όλα τους για την προαγωγή της πολιτιστικής έκφρασης των λαϊκών τάξεων. Στην περίπτωση του IMPA, ενώνοντας τους χώρους της εργασίας, του πολιτισμού και της εκπαίδευσης γεννήθηκε μία συνεργατική και πολυδιάστατη προσπάθεια ως μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικού κινήματος κατά τη διάρκεια της οικονομικής κατάρρευσης της χώρας, για να υποστηριχθεί ο αγώνας των εργατών και να προαχθούν οι ανάγκες της κοινότητας. Με τους απλοϊκότερους όρους, το γυμνάσιο και το πολιτιστικό κέντρο έγιναν μέρος ενός γενικότερου κινήματος της εργατικής τάξης. Από μέρα σε μέρα, καλλιτέχνες, εκπαιδευτικοί, σπουδαστές και εργάτες άρχισαν να καταλαμβάνουν τον ίδιο χώρο, μειώνοντας τις κοινωνικές διακρίσεις μεταξύ τους. Μαζί αυτά τα άτομα άρχισαν να βλέπουν τους εαυτούς τους ως εργάτες πολιτισμού, ως δημόσιους παιδαγωγούς, ως υποκείμενα κοινωνικού μετασχηματισμού που μοιράζονταν το όραμα και τον αγώνα για κατάληψη και ανασύσταση των κοινωνικών, πολιτιστικών και παιδαγωγικών χώρων της εργοστασιακής ζωής. Με αυτή την έννοια, το IMPA έγινε μια πηγή για την ανακάλυψη της σχέσης μεταξύ της προσωπικής εμπειρίας και της ιστορίας. Η καλλιτεχνική παραγωγή στο εργοστάσιο ήταν επίσης παραγωγή συμβόλων· κανένα άλλο εργοστάσιο δεν είχε παρόμοια επίπεδα καλλιτεχνικής και εκπαιδευτικής δραστηριότητας (McCormick, 2005). Οι καλλιτέχνες που συμμετείχαν στις δραστηριότητες του πολιτιστικού κέντρου είχαν μια ευκαιρία να παραγάγουν συγκεκριμένα έργα αλληλεγγύης και συνεργασίας με τους εργάτες της γραμμής παραγωγής (McCormick, 2005). Η οικονομική κρίση που κατέληξε στην ανασύσταση του εργοστασίου έκανε τους εργάτες και τους καλλιτέχνες να αναλάβουν κοινοτικές ευθύνες και να εγείρουν νέα ζητήματα, επιστημολογικά αλλά και υπαρξιακά, σχετικά με το τι σήμαινε να συνεδριάζουν στο εργοστάσιο και να ενώνονται τμήματα της κοινωνίας που είχαν πολύ συχνά διαιρεθεί από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας. Είναι μ' αυτόν τον τρόπο που ο μακαρίτης Αργεντινός φιλόσοφος Rodolfo Kusch διακηρύσσει ότι μία κρίση μας φέρνει μπροστά σε μια νέα ή μάλλον πολύ παλιά αλήθεια. Για τον Kusch (2008) η αλήθεια κατοικεί στη σκέψη των λαϊκών τάξεων.

[Πάνω απ' όλα, η κρίση δεν προέρχεται από τις λαϊκές τάξεις, αλλά είναι δικιά μας, ή καλύτερα, προέρχεται από τις μεσαίες τάξεις της κοινωνίας...γι' αυτό τον λόγο,

οι λύσεις που παρουσιάζονται από εκείνους που ισχυρίζονται ότι είναι οι καλοί σπουδαστές του ρασιοναλισμού δεν ταιριάζουν. Είναι μάλλον, για ανθρώπους που φτιάχνουν μια σχέση με αυτό που είναι διαρκές στην κοινωνική ζωή. Και στην Αμερική δεν υπάρχει τίποτα άλλο διαρκές εκτός από αυτό που παρουσιάζεται από τους ανθρώπους της. Το θεμέλιο του λόγου της ύπαρξής μας κατοικεί σε εκείνες τις τάξεις που κατέχουν το υπέδαφος της κοινωνίας.» (σελ. 13)

Το ζήτημα του λόγου και του ρασιοναλισμού είναι κεντρικής σημασίας σε μια παιδαγωγική της ανασυγκρότησης. Το ότι κάποιος είναι ικανός για ανασυγκρότηση – από τη μόλυνση του εμπορευματικού φετιχισμού και της σημαντικής του κοινωνικότητας – και για επαναγραφή της γνώσης από την άποψη των εργατών, των «κάτω τάξεων» της κοινωνίας, αποκαλύπτει τον ιρασιοναλισμό [το παράλογο] των κρίσεων που ξεκινάνε από «πάνω» και των εσωτερικών δυνατοτήτων, όταν μια παιδαγωγική του μετασχηματισμού εφαρμόζεται από «κάτω». Αφού οι κρίσεις είναι ιστορικά σύμφυτες με τον ύστερο καπιταλισμό, είναι αναγκαίο να αποκαλύψουμε τους τρόπους με τους οποίους η αξία θεωρητικοποιείται μέσα στην εμπορευματική παραγωγή, όπως ένα επιστημολογικό πλαίσιο αναλύει τι σημαίνει να είσαι εργάτης. Μ' αυτό το πνεύμα εξετάζουμε το ρόλο της καλλιτεχνικής παραγωγής μέσα στην παιδαγωγική της ανασυγκρότησης, ως κίνημα από «κάτω» που σκοπεύει να δημιουργήσει μια αντιπολιτευτική λογική και ένα επιστημονικό πλαίσιο για τον σχηματισμό ενός σχεσιακού πολιτιστικού χώρου (Bourriaud, 2002), έναν χώρο που έχει αποκρυσταλλωθεί από τον ιδρώτα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης.

ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΜΡΑ

Η βαθιά οικονομική, κοινωνική και πολιτική κρίση που εμφανίστηκε στην Αργεντινή τη δεκαετία του '90 ήταν άμεσο αποτέλεσμα των ακραίων νεοφιλελεύθερων πολιτικών που επέφεραν αποβιομηχάνιση, ιδιωτικοποίηση των κρατικών εταιρειών και των κοινωνικών παροχών (δηλ. της κοινωνικής ασφάλισης), μαζική ανεργία και την καταστροφή του κοινωνικού κράτους, τα οποία ήταν κεντρικά ζητήματα στη ζωή και στην πολιτική της Αργεντινής – δηλαδή σε σχέση με τις Περονιστικές πρωτοβουλίες που χρονολογούνται πριν τη στρατιωτική δικτατορία στη χώρα. Μέσα σε μια πολύ μικρή χρονική περίοδο τα χάσματα μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών έγιναν μεγαλύτερα, οδηγώντας σε μια ένταση την κοινωνική κρίση που παρατηρήθηκε με ένα μεγάλης κλίμακας κλείσιμο εργοστασίων και τη διάλυση της τραπεζικής βιομηχανίας το 2002.

Η ύφεση του 1998-2002 (στην οποία η Αργεντινή έχασε το 20% του ΑΕΠ και ο δείκτης φτώχειας των νοικοκυριών ανέβηκε από το 18,2% στο 42,3%) μπορεί να αποδοθεί το «σύστημα μετατρεψιμότητας», με το οποίο το πέσο της Αργεντινής αποφασίστηκε να έχει συναλλαγματική ισοτιμία ένα προς ένα με το αμερικάνικο δολάριο και η οικονομία όπως και η ισοτιμία διατηρούνταν με όλο και αυξανόμενο διεθνή δανεισμό, μία πρακτική που κατέληξε σε πολύ αυστηρά και ακραία μέτρα λιτότητας. Η δημόσια αντίδραση σε αυτά τα μέτρα ανάγκασε σε παραίτηση την κυβέρνηση τον Δεκέμβριο του 2001. Ανορθόδοξες οικονομικές πολιτικές βοήθησαν την ανάκαμψη – συμπεριλαμβανομένης της επιδίωξης της κεντρικής τράπεζας για μια σταθερή και ανταγωνιστική ισοτιμία και της

προθυμίας της κυβέρνησης να δεχτεί διψήφιο πληθωρισμό ως αντιστάθμισμα για γρήγορη ανάπτυξη (Weisbrot & Sandoval, 2007).

Η μαζική ανεργία (επίσημοι υπολογισμοί την υπολόγιζαν σε πάνω από 20%, βλέπε Stiglitz, 2002) οδήγησε χιλιάδες εργάτες στους δρόμους· με την απειλή της αβεβαιότητας για το μέλλον, άρχισαν να καταλαμβάνουν τα χρεοκοπημένα και εγκαταλειμμένα εργοστάσια και να τα λειτουργούν. Ως αποτέλεσμα, εμφανίστηκαν διάφορα κοινωνικά κινήματα και οργανώσεις. Το MNER (Movimiento Nacional de Empresas Recuperadas), δηλαδή το Εθνικό Κίνημα των Ανασυσταθέντων Εταιρειών ήταν ένα από αυτά και οι προσπάθειές του περιγράφονται αναλυτικά στο σύνθημα **Κάνε κατάληψη, Αντιστάσου, Παράγαγε**. Μέχρι το 2009 οι εργάτες αυτού του κινήματος είχαν καταλάβει 200 εργοστάσια, σε έναν ανελέητο αγώνα να ανασυστήσουν τα μέσα παραγωγής. Αυτή η ώθηση να προστατευθεί η πηγή εισοδήματος των εργατών αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα στον αγώνα εναντίον και στην αντίσταση απέναντι στα καταστροφικά αποτελέσματα που η κρίση του κεφαλαίου είχε επιφέρει στο έθνος. Για εκείνους έξω από τις λαϊκές τάξεις τέτοια αναταραχή σήμαινε μια επικίνδυνη και ανεξέλεγκτη κοινωνική εξέγερση. Αλλά για τους εργάτες σηματοδότησε μια μεταβολή στην πολιτική και κοινωνική πράξη και ένα αξιοπρεπές μέσο επιβίωσης.

Ως αρχική στρατηγική οι εργάτες ίδρυσαν συνεταιρισμούς. Αυτή ήταν αναγκαία και στρατηγική κίνηση, δεδομένου ότι οι εργάτες προέβλεψαν κρατικές και νομικές αντιδράσεις στην κατάληψη των εργοστασίων, τα οποία ήταν, θεωρητικά, ιδιωτική ιδιοκτησία των τραπεζών και των εταιρειών. Στη διαδικασία ίδρυσης συνεταιρισμών οι εργάτες εφάρμοσαν νέες μορφές διακυβέρνησης, νέους μηχανισμούς παραγωγής και μια νέα «κουλτούρα» εργασίας. Αυτή η «κουλτούρα» έδινε έμφαση σε άμεσες μορφές αντιπροσώπευσης και διακυβέρνησης και σε οριζόντια συστήματα οργάνωσης. Οι εργάτες ανασυγκρότησαν τα μέσα παραγωγής και έτσι υπονόμισαν τη θεμελιώδη λογική και ιεραρχία των ιδιωτικών εργοστασίων.

Ξαναγράφοντας τη σχέση μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου πεδίου τα ανασυσταθέντα εργοστάσια άρχισαν επηρεάζουν διάφορες απόψεις της κοινωνικής ζωής. Η ευρύτερη κοινότητα των οικογενειών, της νεολαίας, των εκπαιδευτικών, των ερευνητών και των καλλιτεχνών έγιναν σταθερά σημεία και θεμελιώδη συστήματα υποστήριξης των προσπαθειών των εργατών. Η κοινότητα παρέσχε ηθική, προσωπική και σωματική προστασία, όταν οι εργάτες αντιμετώπισαν την εκδίωξη από τις αστυνομικές δυνάμεις και μια διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας [1] για το μέλλον.

Οι εκπαιδευτικές και πολιτιστικές προσπάθειες που συνόδευσαν την ανασύσταση των εργοστασίων ήταν άμεσο αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης, αλλά ήταν επίσης και βαθιά εμπεδωμένες σ' αυτό που η κοινωνιολόγος Maria Teresa Sirvent (2001) αποκαλεί *múltiples pobrezas* (πολλαπλή φτώχεια ή πολλαπλές ανάγκες). Όπως σημειώνει η Sirvent (2001) η βίαιη επίθεση της νεοφιλεύθερης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής (που προωθεί κοινωνικές σχέσεις στις οποίες η προσωπική ανεξαρτησία [θεωρητική ισότητα] συνυπάρχει με αντικειμενική εξάρτηση από τις σχέσεις της καπιταλιστικής ανταλλαγής [πρακτική ανισότητα]) επέτρεψε να εμφανιστεί ένα οπισθοδρομικό σύστημα κοινωνικότητας. Ένα τέτοιο σύστημα επηρεάζεται από τις καθημερινές πραγματι-

κόττητες μιας ζωής βουτηγμένης στη φτώχεια, με όρους σωματικής/πνευματικής υγείας, αλλά επίσης προκαλεί μια κατανόηση των σχέσεων του πώς η θέση κάποιου σε ένα διαπλεκόμενο οικονομικό σύστημα έχει αντίκτυπο σε άλλες απόψεις της κοινωνικής ζωής. Για τη Sirvent (2001), η κατάσταση της πολλαπλής φτώχειας χαρακτηρίζεται από τρεις συσχετιζόμενες πραγματικότητες: την ανάγκη για προστασία από την πολιτική βία αλλά επίσης και από τη βία του είναι κάποιος απογυμνωμένος από τα μέσα οικονομικής επιβίωσης· την ανάγκη για πολιτική ή κοινωνική συμμετοχή· και την ανάγκη για την ανάπτυξη μιας κριτικής κατανόησης της κοινωνίας που μπορεί να δημιουργήσει τους όρους για μια κριτική κοινωνικότητα και μια μεταρρυθμιστική δραστηριότητα.

Οφείλεται μερικώς σ' αυτή τη διαστρωματοποιημένη και περίπλοκη πραγματικότητα της κοινωνικής ζωής στην Αργεντινή το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί και οι ερευνητές αποφάσισαν να συμπεριλάβουν στην κατάληψη/ανασύσταση των εργοστασίων την εκπαίδευση [2] και την τέχνη. Το γυμνάσιο του IMPA καθώς και το πολιτιστικό κέντρο συμβάλλουν σ' αυτές τις προσπάθειες, αναδεικνύοντας τη σπουδαιότητα της συλλογικής δράσης και της λαϊκής οργάνωσης που είχαν εκμηδενιστεί στη διάρκεια της νεοφιλελεύθερης εποχής. IMPA: (La Fabrica Ciudad Cultural) Το Πολιτιστικό Κέντρο του Εργοστασίου πρέπει να κατανοηθεί στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης της Αργεντινής, της αλλοτρίωσης του λαού από τα μέσα παραγωγής και του αποκλεισμού τους από τους πολιτικούς και κοινωνικούς πυλώνες της κυβέρνησης (βλέπε Sirvent, 2001) και στο φώς του πολιτικού σκεπτικισμού που είχε συμβάλει στην αυξανόμενη στήριξη στον «εαυτό» για επιβίωση.

Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ JOSE CARLOS MARIATEGUI

Στην αρχική φάση της ανασύστασης του IMPA, οι εργάτες βρέθηκαν σε ένα πολύ απρόβλεπτο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον. Οι καλλιτέχνες έπρεπε να κατανοήσουν αυτή την πραγματικότητα και να προσπαθήσουν να σταθεροποιήσουν τις δραστηριότητες του πολιτιστικού κέντρου με έναν τρόπο, που όχι μόνο θα επέφερε ευρεία αποδοχή, αλλά επίσης θα στήριζε τον εξελισσόμενο αγώνα των εργατών και τις μορφές της συμμετοχικής οργάνωσης. Η πολιτιστική κολλεκτίβα πήρε τη μορφή μιας συνέλευσης που θα έπαιρνε αποφάσεις· ανέθεσε δουλειά σε διάφορες «επιτροπές» υπό την ηγεσία ενός συντονιστή (Benito, 2010). Καλλιτέχνες πρόσφεραν εθελοντικά τον χρόνο τους και έφτιαξαν εργαστήρια κεραμικής, μουσικής και σχεδίου. Οι θεατρικές παραγωγές έγιναν συχνές τα βράδια και η συνέλευση επέλεξε τα προγράμματά της στη βάση της «ηθικής» κι όχι της αισθητικής, προτιμώντας έργα που φαίνεται να είναι σε αρμονία με τις προσπάθειες του IMPA (Wilkner, 2001).

Οι εκπαιδευτικοί-καλλιτέχνες-εργάτες του IMPA ζωντάνεψαν τις απόψεις του περουβιανού φιλόσοφου Jose Maria Mariategui στην κατασκευή των δικών τους χώρων εκπαίδευσης και τέχνης. Για το IMPA ο Mariategui αντιπροσωπεύει μια πηγή έμπνευσης και σκοπού. Ιδιαίτερα, η ανάλυση του Mariategui για την παραγωγή τέχνης έχει οριοθετήσει το πολιτιστικό κέντρο και τις δραστηριότητές του. Με τα λόγια του Mariategui:

«Είναι βολικό να ξεφύγουμε από την πλάνη που θολώνει κάποιους νέους καλλιτέχνες. Υπάρχει ανάγκη να παγιώσουμε την άποψη (αφού διορθώσουμε κάποιες γρήγορες αποφάσεις) ότι ούτε όλη η νέα τέχνη είναι επαναστατική ούτε πραγματικά νέα. Στον σύγχρονο κόσμο συνυπάρχουν δύο ψυχές: η επαναστατική και η παρακμιακή. Μόνο η παρουσία της πρώτης δίνει ένα ποίημα ή μια εικόνα στην αξία της νέας τέχνης. Δεν μπορούμε να δεχτούμε – σαν κάτι καινούργιο – μια τέχνη που δεν μας δίνει, τουλάχιστον, μια νέα τεχνική. Θα ήταν σαν να ευχαριστιόμαστε μια λανθασμένη τωρινή ψευδαίσθηση. Κάθε αισθητική μπορεί να μειώσει το καλλιτεχνικό έργο σε ζήτημα τεχνικού. Ο νέος τεχνικός πρέπει να ανταποκριθεί στο νέο πνεύμα, επίσης. Αν δεν ανταποκριθεί, το μόνο πράγμα που αλλάζει είναι τα λόγια, το σκηνικό. Και μια καλλιτεχνική επανάσταση δεν ικανοποιείται από την τυπική/μορφική επίτευξη/κατάκτηση. Η διαφορά ανάμεσα σ' αυτές τις δύο κατηγορίες καλλιτεχνών δεν είναι εύκολη. Η παρακμή και η επανάσταση συνυπάρχουν όχι μόνο στον ίδιο κόσμο, αλλά και στα ίδια άτομα. Η συνείδηση του καλλιτέχνη είναι η αγωνιστική αρένα της πάλης ανάμεσα σ' αυτά τα δύο πνεύματα. Μερικές φορές η κατανόηση αυτής της πάλης ξεφεύγει κι από τον ίδιο τον καλλιτέχνη. Αλλά, τελικά, ένα από τα δύο πνεύματα επικρατεί. Το άλλο παραμένει στραγγαλισμένο στην άμμο». (Mariategui, 1926)

Οι καλλιτέχνες-εκπαιδευτικοί-εργάτες του IMPA ουσιαστικά ενδιαφέρονταν για τις ευρύτερες εφαρμογές της ιδεολογίας στους πολιτιστικούς χώρους. Η έκταση στην οποία η τέχνη ταξινομήθηκε και κυρώθηκε και στην οποία η ίδια η παραγωγή τέχνης στήριξε την επικρατούσα ιδεολογία χρειαζόταν να αμφισβητηθεί για να εμφανιστούν νέες καλλιτεχνικές πρακτικές και σχέσεις. Μέσω της τέχνης και της εκπαίδευσης η κατάληψη των ανασυσταθέντων εργοστασίων έγινε μια σημαντική λαϊκή και κοινοτιστική πρόταση. Η αισθητική παραγωγή σ' αυτή την περίπτωση δεν είναι κάποια νέο-Καντιανή παγκόσμια υποκειμενική συνεισφορά στη γνώση μέσα από μια αντικειμενική θεωρία της γνώσης. Σχετίζεται με οργανωμένους κοινωνικούς αγώνες που μπορούν να διδάξουν μια κοινωνία για την αλλοτρίωση, την εκμετάλλευση και την εξουσία. Σχετίζεται επίσης με την ενοποίηση των ανθρώπων από διάφορα υπόβαθρα και ταξικές καταβολές, για να δημιουργηθεί ένας αμοιβαία ικανοποιητικός και σχετικός χώρος για τέχνη μέσα σε ένα ευρύτερο κίνημα βασισμένο σε αυθεντικές ταυτότητες και στην αυτονομία των κοινοτήτων. Ζωτικής σημασίας σ' αυτό το πρόγραμμα είναι η κατανόηση της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στον ιστορικό και τον υλικό κόσμο. Μια τέτοια πρακτική απαγορεύει η παραγωγή τέχνης να είναι συμπυκνωμένη στην αισθητική διάσταση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αρχίζουμε να κατανοούμε τους αγώνες που έχουν οδηγήσει σε επίπεδα κριτικής στην ηθική, τη λογική, την τέχνη, την επιστήμη και τις κοινωνικές επιστήμες, έτσι ώστε να αναπτύξουμε τα δικά μας κριτήρια για κρίση.

Επηρεασμένος πολύ από τα γραπτά του Marx, ο Mariategui (1971, 1981, 1996) ανέπτυξε διαλεκτικές θεωρίες κοινωνικής αλλαγής, οι οποίες δεν ήταν ούτε γραμμικές ούτε εστιασμένες απλώς στις ταξικές σχέσεις. Αποκηρύσσοντας το Περού ως αποικία του ιμπεριαλισμού και υποστηρίζοντας ότι ο πόλεμος για την ανεξαρτησία του Περού δεν είχε καθόλου συντρίψει τις φεουδαρχικές σχέσεις στην ύπαιθρο, ο Mariategui ανέπτυξε μια ιστορική-υλιστική ανάλυση των τάξεων στο Περού (Angotti, 1986). Ενώ ο Mariategui έγραψε για την μεταρρύθμιση της γης και έκανε κριτική για το καπιταλιστικό σύστημα ενοικί-

ασης της γης, είναι κρίσιμο να αναγνωρίσουμε ότι στο ευρύτερο πεδίο των γραπτών του και του ακτιβισμού, ο Mariategui ήταν ουσιαστικά ένας βολανταριστής μαρξιστής, μακριά από τον μηχανιστικό μαρξισμό πολλών από τους συγχρόνους του, που υποστήριζαν μια αυστηρά παθητική ντετερμινιστική προσέγγιση στον επαναστατικό αγώνα. Ήταν με πολλούς τρόπους, με τα λόγια του Marc Becker, «ένας διανοούμενος σε αντίθεση με τον πνευματικό κόσμο» του καιρού του (1993, σ. 31). Σε διάφορα γραπτά και δημοσιεύσεις του, ο Mariategui τόνισε τη σχέση ανάμεσα στην τέχνη, τη λογοτεχνία, την κουλτούρα και την επαναστατική πολιτική δράση. Η εφημερίδα του, *Amauta*, εξέταζε τις εξελίξεις στην φιλοσοφία, την τέχνη, τη λογοτεχνία και την επιστήμη με μια σαφή πολιτική ατζέντα. Επηρεασμένος από το κίνημα των Tupac Amaru, τον ουτοπισμό των Άνδεων και τον χλιασμό, όπως και από τη ζωή του στην Ιταλία στη διάρκεια της εξορίας του, ο Mariategui υποστήριζε σθεναρά μια Ινδοαμερικανική μορφή σοσιαλισμού, ριζωμένη στην ιστορική πραγματικότητα της Λατινικής Αμερικής, και πίστευε ότι ο αγώνας για σοσιαλισμό πρέπει να λάβει υπόψη του τα κοινωνικά, πολιτιστικά και πνευματικά πλαίσια των ανθρώπων στον αγώνα τους για ανθρώπινη αξιοπρέπεια και για την εκπλήρωση των αναγκών τους. Ο Mariategui υποστήριζε ότι «αν και ο σοσιαλισμός, όπως ο καπιταλισμός, γεννήθηκε στην Ευρώπη, δεν είναι ιδιαιτέρως ή ιδιαιτέρως ένα Ευρωπαϊκό δόγμα. Είναι ένα παγκόσμιο κίνημα» (Becker, 1993, σ. 26). Στην προσπάθειά του να «λατινοαμερικανοποιήσει» τον μαρξισμό, ο Mariategui πρόβαλε τη θέση ότι το προλεταριάτο χρειάζεται να είναι και διανοητικά και πνευματικά προετοιμασμένο.

Ο δικός του ήταν ένας ουτοπισμός λυτρωτικός, αλλά όχι μια μορφή αφηρημένου μεσσιανικού ουτοπισμού· ήταν ένας ουτοπισμός του συγκεκριμένου, του ταξικού αγώνα. Ουσιαστικά αυτός ενδιαφέρθηκε για μια επαναστατική πράξη ως τρόπο προστασίας των πολιτιστικών ταυτοτήτων από εξωτερική ενσωμάτωση και αφομοίωση από τις δυνάμεις και τις σχέσεις της αποικιοκρατίας και του καπιταλισμού. Ενώ ο Marx τόνισε τον ρόλο του αστικού προλεταριάτου στην επανάσταση, ο μαρξισμός του Mariategui είχε τις ρίζες του μόνο στη συνείδηση ως αντανάκλαση της κοινωνίας και ως διαμορφωτής αυτής, αλλά με γηγενείς μορφές μαρξιστικής σκέψης και τόνισε τον ρόλο του χωρικού στην ύπαιθρο στην προώθηση της επανάστασης. Ο Marx επίσης έδινε έμφαση στην απόκτηση κατάλληλου θεωρητικού πλαισίου πριν την εμπλοκή στην επαναστατική δραστηριότητα. Απορρίπτοντας τον δογματικό αντικειμενισμό, ο Mariategui πίστευε ότι η επαναστατική συνείδηση μπορεί να επιτευχθεί μέσα στην ίδια τη διαδικασία του επαναστατικού αγώνα.

Ο Mariategui ήταν ένας εικονοκλάστης μαρξιστής στο ότι δεν πίστευε ότι το προλεταριάτο ήταν ένας παθητικός θεατής που καταγγέλλει και στροβιλίζεται στα απόνερα των νόμων της κίνησης της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αντίθετα, μέσα στον ανοιχτό, μη-ντετερμινιστικό και υποκειμενικό μαρξισμό του Mariategui, το προλεταριάτο ήταν ένας ηθοποιός, ένας συμμετοχός σε έναν «Μύθο», με τον «Μύθο» να αναφέρεται σε μια κριτική πρόθεση ή «μια αποφασιστικότητα για δράση».

Απορρίπτοντας τον μαρξισμό ως πρότυπο ή συνταγή για πολιτικό ακτιβισμό, ο Mariategui υποστηρίζει ότι είναι ένας κώδικας ηθικής που εμπνέεται από πνευματική πεποίθηση: «κάθε λέξη, κάθε πράξη του μαρξισμού... Έχει μια έμ-

φραση πίστης, βολανταρισμού, ηρωικής και δημιουργικής πεποίθησης· θα ήταν παράλογο να ψάξουμε τη δύναμή του σε ένα μέτριο ντετερμινιστικό αίσθημα» (αναφέρεται στο Becker, 1993, σ. 45). Επιπλέον, βεβαιώνει ο Mariategui, «περισσότερο από ιδέα, η επανάσταση είναι αίσθημα» (Becker, 1993, σ. 43). Σημειώνει επίσης ότι «περισσότερο από έννοια, είναι πάθος» (Becker, 1993, σ. 43). Ο Mariategui πίστευε ότι η αστική λογική είχε απογυμνώσει τον πολιτισμό από τους σημαντικούς αρχαίους μύθους του και, για να δικαιολογήσουν οι άνθρωποι τις ανάγκες τους, χρειάζονται τον μύθο της σοσιαλιστικής επανάστασης, της επανάστασης που αναλύθηκε από τον Marx και τους άλλους σοσιαλιστές συγγραφείς. Ο Mariategui εντυπωσιάστηκε περισσότερο από την μεγάλη αποφασιστικότητα του πνεύματος και του αγώνα ενός συγγραφέα να φέρει σε πέρας ένα αισθητικό πρόγραμμα παρά από την επιδεξιότητα ή την επιτηδειότητα με την οποία ένας συγγραφέας μπορούσε να εφαρμόσει λογοτεχνικές έννοιες ή σύμβολα. Αυτό που θαύμαζε περισσότερο στην ποίηση του Vallejo, για παράδειγμα, ή στα γραπτά του Gonzalez Prada, ήταν αυτό που θαύμαζε περισσότερο στους καλλιτέχνες γενικά: την αναζήτηση της επαναστατικής αλήθειας (βλέπε Chavarria, 1979, σ. 127).

Είναι σίγουρο να συμπεράνουμε ότι για τον Mariategui, ο επαναστατικός αγώνας ήταν μια διαδικασία μόρφωσης της ψυχής· ήταν, με μια λέξη, μια παράσταση. Η επαναστατική παράσταση για τον Mariategui ήταν ένας δρόμος προς την επίτευξη αυθεντικότητας. Μια από τις κορυφαίες μαρξιστικές υποθέσεις του Mariategui είναι ότι ο οικονομικός και ιδεολογικός μετασχηματισμός συναντιούνται διαλεκτικά με το «συναίσθημα, με το επαναστατικό πάθος» (αναφέρεται στον Chavarria, 1979, σ. 131) – και ο επαναστατικός δυναμισμός του επικεντρώνεται γύρω από αυτόν τον βολανταριστικό (βουλησιαρχικό) αστερισμό – τη θέληση, το συναίσθημα και το πάθος. Αυτό δεν σημαίνει ότι ήθελε να ψυχολογικοποιήσει τα οικονομικά θεμέλια του μαρξισμού, αλλά αντίθετα επεδίωκε να διασώσει τον μαρξισμό από τους οικονομικούς ντετερμινιστές και, στην ουσία, να ανανεώσει τον μαρξισμό. Τη δήλωση του Mariategui – ότι «για τους φτωχούς ανθρώπους η επανάσταση θα είναι η κατάκτηση όχι μόνο του ψωμιού αλλά και της ομορφιάς, της τέχνης, της σκέψης και όλων των απολαύσεων του πνεύματος» (Becker, 1993, σ. 137) – μπορούμε να δούμε στις καλλιτεχνικές παραγωγές του IMPA.

Κεντρικό ζήτημα για το IMPA ήταν το ενδιαφέρον για την οικοδόμηση λαϊκής εξουσίας στην κοινότητα και την επέκταση της έννοιας της «ανασύγκροτησης» στα πεδία της ίδιας της παραγωγής γνώσης, στον χώρο της σχολικής τάξης, του εργοστασίου και του δρόμου. Η εξουσία συνδέεται εγγενώς με την πολιτική και, κατ' αυτόν τον τρόπο, οι εκπαιδευτικοί επέκτειναν το έργο του πολιτιστικού κέντρου στην ίδια τη σχολική τάξη και επεδίωξαν να ξαναγράψουν και να ξαναερμηνεύσουν τα ψυχοκοινωνικά και εκπαιδευτικά παραδείγματα που παραδοσιακά καθορίζουν τις σχέσεις δασκάλου προς μαθητή, μαθητή προς μαθητή και σχολικής κοινότητας προς εργασία. Η συντονιστική ομάδα του IMPA έλαβε την εξουσιοδότηση και την ευθύνη να ενώσει την παιδαγωγική με την πολιτική, αφού οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές οργανώνουν τα προγράμματά τους μαζί με διάφορες κοινωνικές οργανώσεις στην κοινότητα. Η αυτοδιεύθυνση αποκτά νέα σημασία, καθώς το αντικείμενο της μάθησης δεν γίνεται ένας ικανός εργάτης μέσω της αξιολόγησης «προστιθέμενης

αξίας» ή της παραγωγής μιας δεξιότητας που αρχίζει να ικανοποιεί μια υπαρκτή ζήτηση στην οικονομία. Τα μαθησιακά αντικείμενα έχουν σκοπό να δημιουργήσουν νέες σχέσεις και συνδέσεις ανάμεσα στη δράση, τη θεωρία και την πράξη. Εδώ, το μονοπάτι προς την ανθρώπινη ανάπτυξη γίνεται κυρίαρχο, η δημιουργία χώρων που επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξη του ανθρώπινων όντων και τις προϋποθέσεις γι' αυτή την ανάπτυξη, όπως ικανοποιητική τροφή, πρόσβαση σε ιατρική φροντίδα, μόρφωση και αυτονομία στις αποφάσεις. Η εργασία, η διδασκαλία και η μόρφωση ενοποιούνται με την Γκραμισιανή έννοια, για να συνδέσουν το σχηματισμό της γνώσης με τη δράση στους δρόμους και να συνδυάσουν την ανάπτυξη της θεωρίας με τις πρακτικές στους καλλιτεχνικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς χώρους του εργοστασίου (Puiggrós, 2007). Το IMPA έχει, στην ουσία, θέσει σε εφαρμογή την Παιδαγωγική της Ανασυγκρότησης.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗ ΜΟΡΦΩΣΗ: Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΩΣ ΠΡΑΞΗ

Αυτό που άρχισε ως ένα εργοστάσιο με ένα πολιτιστικό κέντρο μεταμορφώθηκε σε ένα εργοστάσιο και με πολιτιστικό κέντρο και με γυμνάσιο, οι απαρχές ενός ευρύτερου κινήματος να επεκταθεί η ιδέα της «ανασυγκρότησης» στην τυπική εκπαίδευση. Η ίδια η ιδέα της ανασυγκρότησης σημαίνει ένα στοχευμένο και πρωταγωνιστικό κίνημα που θα επανεδραιώσει την παρουσία της εργατικής τάξης στη δημόσια σφαίρα. Ζωτικό σ' αυτό είναι η κατανόηση ότι η παρουσία της εργατικής τάξης στις δημόσιες δραστηριότητες δεν είναι ούτε προνόμιο ούτε εξουσιοδότηση. Είναι έκφραση ύπαρξης μέσα στη μεγαλύτερη οπτική ανάπτυξης μιας κριτικής πολιτειότητας. Με το να είναι κάποιος σε ένα εργοστάσιο συνεταιριστικό και διευθυνόμενο από τους εργάτες, του οποίου εργοστασίου οι προσπάθειες επεκτείνονται στην ευρύτερη κοινότητα, ο χώρος του «σχολείου» γίνεται ένας δυνάμει χώρος για κοινωνικό κίνημα.[3] Γεφυρώνοντας τους κανόνες του σχολείου με τις πρωταγωνιστικές και δυναμικές πρακτικές των κοινωνικών κινήματων, δημιουργείται ένας συμμετοχικός χώρος που στοχεύει στο να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις και τις κρίσεις που είναι εγγενείς στην καπιταλιστική κοινωνία. Ιδιαίτερα στην περίπτωση του IMPA, αυτό σημαίνει μια συντονισμένη προσπάθεια να συνδεθούν η μαθητική γνώση με τις προσπάθειες των εργατών να ανασυγκροτήσουν τα εργοστάσια. Αυτό είναι παρόμοιο με τις προσπάθειες που ανέλαβε το Κίνημα των Βραζιλιάνων Ακτημόνων Εργατών Γης (MST). Το Κίνημα MST εδραιώνει την απαλλοτρίωση της γης σαν μια αδιάσπαστη ενότητα· με άλλα λόγια, η κολλεκτιβοποίηση της γης πρέπει να συνοδεύεται από την κατοχή της «γνώσης για την ιδιοκτησία» (Michi, 2001). Σαν να λέμε ότι το Κίνημα αυτό κάνει την εκπαίδευση ευθύνη του στην οικοδόμηση της λαϊκής εξουσίας – όχι αποποιούμενο συνολικά τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά της τυπικής εκπαίδευσης, αλλά προσαρμόζοντας την εκπαίδευση στη μεγαλύτερη ανάγκη για λαϊκή εξουσία. Η εκπαίδευση σ' αυτό το παράδειγμα τίθεται στην υπηρεσία του κοινωνικού και ταξικού μετασχηματισμού, για την εργασία και τη συνεργασία, για ανθρωπιστικές και σοσιαλιστικές αξίες και για μια διαρκή διαδικασία ανθρώπινης μεταμόρφωσης. Η εκπαίδευση είναι

έτσι ένα ουσιαστικό κομμάτι στη διαδικασία του MST (Michi, 2001). Και στα δύο αυτά σενάρια, αναδύεται ένα άλλο επίπεδο παραγωγής γνώσης που είναι απεριορίστο. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν καθόλου εγγυήσεις ότι το κοινωνικό κίνημα των εργατών θα ξεπεράσει νομικές, πολιτικές ή ακόμα και οικονομικές προκλήσεις και θα επιβιώσει. Η κατασκευή της γνώσης μέσα σ' αυτές τις συνθήκες είναι επισφαλής αλλά ωστόσο δυνητικά μετασχηματιστική. Είναι μετασχηματιστική στο βαθμό που η εξελισσόμενη πνευματική και πολιτική διαμόρφωση των μαθητών και των εργατών προκαλεί νέες κατανοήσεις και πρακτικές στην οικοδόμηση ενός παιδαγωγικού χώρου που είναι εκ των προτέρων αποσταθεροποιημένος την παρούσα ιστορική στιγμή. Παρωθείται, εν μέρει, από αυτό που «δεν υπάρχει ακόμα» ή από αυτό που θα αποκαλούσαμε «το οριακά άγνωστο» (βλέπε Jaramillo & Barros, 2011).

Στο IMPA γίνεται μια απόπειρα από τους εργάτες να κατανοήσουν το ατομικό ως κοινωνικό και ιστορικό ον. Το τωρινό κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο δημιουργεί τη σχέση μεταξύ της διδασκαλίας και της μάθησης· κατ' αυτόν τον τρόπο, η αλλαγή και ο μετασχηματισμός του «πλαισίου» γίνονται κεντρικοί παράγοντες των παιδαγωγικών πρωτοβουλιών του IMPA. Πιο ιδιαίτερα, το πλαίσιο περιλαμβάνει όχι μόνο τον φυσικό χώρο του εργοστασίου ή των πολύ φτωχών χώρων στέγασης, αλλά και τις σχέσεις και τη γνώση που παράγονται από την ιδιαίτερη ταξική τοποθέτηση των διάφορων συνιστωσών του IMPA. Εδώ, δεν αγνοείται η γνώση των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων· αντίθετα, καταλαμβάνεται από τις λαϊκές τάξεις για να την μετασχηματίσουν στην υπηρεσία της λαϊκής πλειονότητας (Lazaro & Santana). Σ' αυτό το σημείο, μια νέα παιδαγωγική κατηγορία αναδύεται: οι μαθητές να μεταμορφώνουν έναν φυσικό, κοινωνικό και πνευματικό χώρο σε έναν χώρο πολιτιστικής παραγωγής και να αποκηρύσσουν την επέμβαση του ιδιωτικού τομέα και του ηγεμονικού κράτους στις δραστηριότητές τους. Οι διαπροσωπικές σχέσεις καθοδηγούν τη διδασκαλία και τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών (αντί για το αντίθετο), εδραιώνοντας την εξουσία της λήψης απόφασης ανάμεσα στις λαϊκές τάξεις. Έτσι, η παιδαγωγική της ανασυγκρότησης συνεπάγεται έναν τρόπο οργάνωσης της διακυβέρνησης, της διδασκαλίας και μάθησης και της υπεράσπισης του λαϊκού αγώνα για αυτονομία από την ιδιωτική ή κρατική παρέμβαση.

Η παιδαγωγική της ανασυγκρότησης δεν δημιουργεί νέους φυσικούς χώρους. Το εργοστάσιο, το κτήριο, η γειτονιά, η πόλη και το έθνος υπήρχαν πολύ πριν εμφανιστούν τα λαϊκά σχολεία. Αυτά τα λαϊκά σχολεία, ωστόσο, πραγματικά διακόπτουν τους προϋπάρχοντες χώρους. Διεκδικούν τον φυσικό χώρο του εργοστασίου και τον αφηρημένο χώρο του σχολικού συστήματος. Χτίζοντας πάνω στην εμπειρική βάση των μελών της κοινότητας, δημιουργούν γνώση και επίγνωση, η οποία βάζει τους κυρίαρχους σχηματισμούς γνώσης σε σύγκρουση. Αυτό δεν θα ήταν δυνατό χωρίς την αντίθεση της κυρίαρχης κοινωνίας. Είναι εναντίον της υπάρχουσας κοινωνικής τάξης που οι λαϊκές τάξεις μπορούν να εκφράσουν τη δική τους αντιπολιτευτική παραγωγή γνώσης. Αυτή η γνώση από τα μέσα, από το «υπέδαφος της κοινωνίας», είναι ο θεμελιώδης μηχανισμός για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Εδώ, θυμόμαστε ξανά τα βαθιά οράματα του φιλόσοφου Rudolfo Kusch. Σύμφωνα με τον Kusch, βρίσκουμε ότι υπάρχει μια αναγκαία διάκριση που πρέπει να κάνουμε μέσα στις διαδικασίες της γνώσης. Υπάρχει, για παράδειγμα, η άποψη του «γνωρίζειν» (conocer)

και του «σκέφτεσθαι» (pensar). Η επανεμπλοκή της λαϊκής γνώσης στους δημόσιους χώρους που δίνονται από το Κράτος και εναντίον της κυρίαρχης ιδεολογίας απαιτεί να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα σ' αυτό που είναι «γνωστό» και στο πώς εμείς φτάνουμε να «σκεφτούμε» τον μετασχηματισμό και την υπέρβαση της «γνωστής πραγματικότητας». Το «γνωστό» είναι μια ολοκληρωτική πραγματικότητα που σχηματοποιεί το πώς φτάνουμε να αναγνωρίσουμε την κοινωνική μας ύπαρξη και επιβίωση. Το «γνωστό», με αυτή την έννοια, ενσωματώνεται στο υποκείμενο βασισμένο στο πώς «ο καθένας» καθορίζει τον εαυτό του με βάση τις περασμένες εμπειρίες του (Kusch, 2008, σ. 39). Το «Εγώ Γνωρίζω» σχηματίζει τη βάση της ύπαρξης. Το να γνωρίζουμε ποιο είμαστε και τη θέση μας στην κοινωνία θέτει τη βάση για μελλοντική γνώση. Το να σκεφτόμαστε είναι διαφορετικό από το να γνωρίζουμε, εξαιτίας της δράσης που συνοδεύει τη σκέψη. Όπως δηλώθηκε από τον Kusch, το να σκεφτόμαστε δεν εξαρτάται από το να διακρίνουμε ανάμεσα στην αλήθεια και τις ψευτιές, οι οποίες θα απαιτούσαν την επιβεβαίωση ή την διάψευση μιας ήδη δηλωθείσας άποψης ή ενός αντικειμένου της πραγματικότητας. Το να σκεφτόμαστε είναι μια συνέπεια της ικανότητας να παίρνουμε αποφάσεις. Η αλήθεια στη σκέψη βασίζεται στη δυνατότητα να παίρνουμε αποφάσεις και όχι στο να επιβεβαιώνουμε μια ήδη δηλωθείσα άποψη ή έναν όρο της πραγματικότητας. Το να λέμε οτιδήποτε διαφορετικό θα αντέστρεφε τη σχέση ανάμεσα στο «σκέφτεσθαι» και στο «πράττειν», στο ότι η σκέψη/δράση θα εξαρτιόταν από μια αφηρημένη επιβεβαίωση της πραγματικότητας (Kusch, 2008, σ. 49).

Για μας, τα λόγια του Kusch είναι ιδιαίτερα κατάλληλα για να κατανοήσουμε το έργο του IMPA – τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τους καλλιτέχνες και τους εργάτες. Η γνώση βασίζεται σ' αυτό που η κοινότητα «γνωρίζει» με τις εμπειρίες της – δηλαδή, γνωρίζω ότι μια οικονομική κρίση έφθειρε τα αναγκαία για τη συντήρησή μου· γνωρίζω ότι το εισόδημα των εργατών είναι τρωτό και ασταθές. Αλλά η γνώση βασίζεται και στις αποφάσεις που παίρνει η κοινότητα στο να διασφαλίσει τη δική της ευημερία – δηλαδή, σε εναλλακτικούς τρόπους σκέψης για το πώς να κάνει την εκπαίδευση μεστή νοήματος και αξιοπρεπή και πώς να επαναδιακεδικήσει τους δημόσιους χώρους για την ανθρώπινη ανάπτυξη και την κριτική πράξη. Αυτές οι «πράξεις» σκέψης βασίζονται όχι σε ένα αφηρημένο ιδανικό της κοινωνίας, αλλά αντίθετα, στις συγκεκριμένες πράξεις και κατανοήσεις του πώς οι λαϊκές τάξεις μπορούν και πρέπει να παρεμβαίνουν στη δική τους κοινωνική ευημερία. Ίσως γι' αυτούς τους λόγους, ακόμα και ενάντια σε μια διαρκώς αυξανόμενη προοδευτική και φιλελεύθερη κρατική διαχείριση, οι εκπαιδευτές του IMPA υποστηρίζουν (ακολουθώντας τον Paulo Freire) ότι παλιές συνταγές από το κράτος εφαρμόζονται σε νέες ιδέες, αναπαράγοντας την εξουσία της κυρίαρχης τάξης. [4] Για αυτούς τους λόγους, η σωματική, καλλιτεχνική, πνευματική «κατάληψη» του δρόμου είναι ένα βασικό συστατικό των (αρχικών) παιδαγωγικών πρακτικών του IMPA. Στην πράξη της αποκήρυξης των παραδοσιακών, γραφειοκρατικών και ηγεμονικών συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων στην εκπαίδευση (και στην τέχνη και στο εργοστάσιο), οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές μαζί παράγουν ενεργητικά άλλα μέρη και χώρους για να αναπτυχθεί η γνώση.

Το IMPA και άλλα κοινωνικά κινήματα συνεχώς πιέζουν το Κράτος και το κάνουν υπόλογο στις λαϊκές τάξεις· εμπλέκονται ενεργά σε διάλογο για μετα-

σχηματισμό και σε πράξεις αμφισβήτησης. Η παιδαγωγική του IMPA είναι πολιτικοποιημένη και πρωταγωνιστική· συμμετοχική και ρευστή· τρωτή και σε δι-αρκή ανάπτυξη. Παλιές αντιλήψεις και ιδέες δεν εγκαταλείπονται εντελώς. Η ιδέα της ιδιοκτησίας αναδημιουργείται υπέρ των εργατών και των μαθητών με τους δικούς τους όρους, σύμφωνα με τη συλλογική φιλοσοφία των συνεταιρισμών και των οριζοντίων συστημάτων διακυβέρνησης. Αλλά αυτές οι παλιές αντιλήψεις και ιδέες, γερά ριζωμένες στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, που οδήγησαν τους εργάτες να καταλάβουν τους δρόμους και τα εργοστάσια, ξαναγράφονται αποφασιστικά και επανεκτιμώνται έξω από τις «επιστημολογίες της άγνοιας» που συνδέονται με Ευρωκεντρικούς λόγους νεωτερικότητας (Malewski & Jaramillo, υπό έκδοση). Με άλλα λόγια, ακυρώνονται. Στη διαδικασία της ακύρωσης (δηλαδή ακυρώνοντας τα εμπόδια στην πλήρη τους ανάπτυξη), οι εκπαιδευτικοί, οι μαθητές, οι εργάτες και οι καλλιτέχνες εμπλέκονται σε μια διαδικασία ανανέωσης και επανοικοδόμησης.

Στην κοινωνικο-πνευματικο-οικονομική αρχιτεκτονική που παραμένει ανέπαφη, αυτές οι ομάδες προσπαθούν να χτίσουν νέα κτήρια και προσόψεις, σε μια προσπάθεια να νομιμοποιήσουν και να διασφαλίσουν τους χώρους της λαϊκής εκπαίδευσης στα εργοστάσια. Από τις προσπάθειές τους, συγκεντρώνουμε έναν αριθμό πραξιολογικών και φιλοσοφικών θεωρήσεων για το πεδίο της κριτικής παιδαγωγικής γενικά, οι οποίες διευρύνουν τη σκέψη μας σχετικά με τις δυνατότητες εκπαιδευτικών χώρων, διοικούμενων και οικοδομούμενων από μαθητές, δασκάλους και εργάτες.

Ακολουθώντας την πρακτική του Mariategui για έναν ανοιχτό, μη-ντετερμινιστικό, υποκειμενικό μαρξισμό, πιστεύουμε επίσης ότι το γηγενές (indigenismo) πρέπει να είναι κεντρικό στο σχηματισμό της επαναστατικής συνείδησης, καθώς ενωνόμαστε για την ανάπτυξη μιας νέας απελευθερωτικής κοινής λογικής. Τέτοιες προσπάθειες είναι μέρος ενός μεγαλύτερου από-αποικιοποιητικού σχεδίου, το οποίο μας οδηγεί στην οικοδόμηση ενός μη-καπιταλιστικού από-αποικιοποιητικού διαπολιτισμικού διαλόγου. Αλλά ένας τέτοιος διάλογος δεν μπορεί να προκύψει μόνο μέσω των ιδεών. Χρειάζεται μια πραξιολογική δέσμευση στο να βοηθήσουμε τους υποφέροντες και τους καταπιεσμένους. Η δέσμευση ως μέρος μιας παιδαγωγικής της ανασυγκρότησης, ιδιαίτερα, σημαίνει να εστιάσουμε τις προσπάθειές μας στο να επιφέρουμε κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό. Και επιτυγχάνοντας ένα συγκεκριμένο επίπεδο κριτικής συνειδητοποίησης δεν είναι η ρίζα ή η προϋπόθεση του κοινωνικού μετασχηματισμού, μέσω του αφοσιωμένου επαναστατικού αγώνα, αλλά το προϊόν του να ζούμε τη δέσμευση σωματικά, ηθικά και πνευματικά – δηλαδή, να ζούμε τη δέσμευσή μας μέσω της επαναστατικής πράξης. Ένα άτομο δεν πρέπει να είναι κριτικά συνειδητοποιημένο για να αγωνιστεί. Είναι μέσα στην ίδια την πράξη του απελευθερωτικού αγώνα και ως μέρος μεγαλύτερων ομάδων που επιζητούν ελευθερία από την ανάγκη, που τα άτομα γίνονται κριτικά συνειδητοποιημένα και αυτεπίγνωστα.

Δεν πρέπει μόνο να αγωνιζόμαστε για αλληλεγγύη προς τους καταπιεσμένους, πρέπει επίσης να αγωνιζόμαστε για **comunidad** (κοινοτική αντίληψη). Η **comunidad** είναι μια αντίληψη από την Οαχάκα (Oaxaca) του Μεξικού, που λειτουργεί ως ένας τύπος κοσμοθεώρησης και αναφέρεται στην «περίπλοκη σύνδεση της συγγένειας ανάμεσα στην ιστορία, την ηθική, την πνευματικότητα

και στις κοινοτικές πρακτικές» (Meyer κ. α., 2010, σ. 387). Από αυτή την αντίληψη καλλιεργείται η ιδέα της αμοιβαιότητας. Πιστεύουμε ότι η αμοιβαιότητα είναι πιο κατάλληλος όρος από την αλληλεγγύη, διότι προκύπτει από την αντίληψη του λαού των Αϊμάρα (Aymara) στις Άνδεις για **αϊλού** (**ayllu**=παραδοσιακή μορφή κοινότητας στις Άνδεις) (Εδώ θυμόμαστε τον τρόπο με τον οποίο ο Mariategui εξέφρασε την ayllu των Ίνκας ως πρωτότυπο της κοινωνίας) και τον όρο της Οαχάκα *comunalidad* (κοινοτική αντίληψη). Η αλληλεγγύη είναι επιλεκτικός και ξεχωριστός όρος και δεν αναφέρεται σε σχέσεις ισότητας, διότι είναι ουσιαστικά μια μονοσήμαντη, μονοδρομική σχέση, η οποία είναι γενικά προσωρινή. Η αντίληψη της αμοιβαιότητας, αντίθετα, είναι μια δέσμη πρακτικών, που απαιτεί ο άλλος ή οι άλλοι να ανταποδώσουν τα ίσα και εννοείται ως μια διαρκής σχέση που περιλαμβάνει όλα τα μέλη της κοινότητας (Meyer κ. α., 2010, σ. 387). Η αριστερά σαφώς χρειάζεται να ενδιαφέρεται η ίδια για τρόπους δημιουργίας μιας παγκόσμιας *comunalidad* (κοινοτικής αντίληψης) – η οποία διαρκώς θα ανανεώνεται στο πλαίσιο της ανθρώπινης ανάπτυξης και επαναστατικής πράξης, σ' αυτό που ο Marx αναφερόταν ως «η σύμπτωση της αλλαγής των συνθηκών και της ανθρώπινης δράσης ή της αλλαγής του εαυτού» (όπως παρατίθεται στον Lebowitz, 2003, σ. 178-181). Εδώ, είναι σημαντικό να συνδέσουμε την αμοιβαιότητα της παγκόσμιας *comunalidad* (κοινοτική αντίληψη) με την *interculturalidad* (διαπολιτισμική αντίληψη), η οποία είναι «ένα μοντέλο δομημένο από τα κάτω βασισμένο στον εδαφικό και εκπαιδευτικό έλεγχο, στην αυτοσυντήρητη ανάπτυξη, στην φροντίδα για το περιβάλλον, στην αμοιβαιότητα και την αλληλεγγύη και στην ενδυνάμωση των κοινοτικών οργανώσεων, γλωσσών και πολιτισμών (Meyer κ. α., 2010, σ. 393). Εδώ, θυμόμαστε ότι «ο ακτιβισμός μας πρέπει να εδράζεται μέσα – και ποτέ να μην διαχωρίζεται – στην πολυφωνική συζήτηση για αντίσταση, ελπίδα και ανανέωση (Meyer κ. α., 2010, σ. 397).

Η αντίληψη της **comunalidad** (κοινοτική αντίληψη) συνηχεί με ιδέες που γεννήθηκαν από το από-αποικιοποιημένο σχολείο των εθνικών σπουδών που εκπροσωπείται από ανθρώπους όπως ο Ramon Grosfoguel, ο Enrique Dussel, ο Walter Mingolo, η Katherine Walsh και ο Anibal Quijano. Το από-αποικιοποιημένο σχολείο επιδιώκει να διαλύσει τις επιστημονικές ιεραρχίες, οι οποίες στηρίζονται σε έναν θεσμικά παγκοσμιοποιημένο Ευρωκεντρικό φονταμενταλισμό με την ψευδή του αντικειμενικότητα και επιστημονική ουδετερότητα. Σε αντίθεση με τη «εγω-πολιτική της γνώσης» που παράγεται μέσα στις Ευρωκεντρικές επιστημολογίες, οι υποστηρικτές του απο-αποικιοποιημένου σχολείου επιδιώκουν να προαγάγουν μια «γεω-πολιτική της γνώσης» και μια «σωματική πολιτική της γνώσης», για να παραγάγουν δικά τους συστήματα κατανόησης. Πέρα από την απο-αποικιοποίηση των αποικιοποιητικών και νέο-αποικιοποιητικών επιστημολογιών που παρήγαγαν οι Ευρωπαϊκές αποικιστικές κοινωνίες, το απο-αποικιοποιημένο σχολείο υποστηρίζει την παραγωγή γνώσεων από τα κάτω, δηλαδή, γνώσεις που παράγονται από τους παρακατιανούς και τους κατώτερους. Αυτή η προσέγγιση δεν ανοίγει μόνο μονοπάτια αντίστασης στην επιστημονικότητα που εκπορεύεται από την «αποικιοκρατία της γνώσης» (Quijano & Ennis, 2000), αλλά ενθαρρύνει μια επιστημονική διαφορετικότητα σε αντίθεση με «την πολιτική ηγεμονικής ταυτότητας των λευκών, που κρύβεται ως πρότυπο μέσα στην παραγωγή γνώσης» (Grosfoguel, 2011, σ. 84). Σε αντίθεση με ουσιο-

λογικές και απλουστευτικές προσεγγίσεις στην πολιτική για την ταυτότητα, η απο-αποικιοποιητική προσέγγιση αντανακλά αυτό στο οποίο η Angela Davis (1997) αναφέρεται ως «ταυτότητες στην πολιτική». Μιλώντας για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι οργανωτικές πρακτικές των έγχρωμων γυναικών, η Davis εξηγεί ότι «αυτή η πολιτική δέσμευση δεν βασίζεται στις ιδιαίτερες ιστορίες των κοινοτήτων που έχουν ρατσισμό (racialized) ή των μελών που ψηφίζουν, αλλά μάλλον κατασκευάζει μια ατζέντα συμφωνημένη απ' όλους όσοι αποτελούν μέρος της». «Κατά τη γνώμη μου», γράφει, «το πιο εκπληκτικό δυναμικό των σχηματισμών των έγχρωμων γυναικών κατοικεί στη δυνατότητα πολιτικοποίησης αυτής της ταυτότητας – στηρίζοντας την ταυτότητα στην πολιτική παρά την πολιτική στην ταυτότητα» (1998, σ. 320). Σύμφωνα με τον Grosfoguel, «οι ταυτότητες στην πολιτική» είναι μια αντίληψη στηριγμένη πάνω σε εθνικο-πολιτικο-επιστημονικά προγράμματα, τα οποία είναι ανοιχτά σε όλους άσχετα από εθνο/φυλετική καταγωγή (2011, σ. 85). Ο Grosfoguel δίνει ως παραδείγματα το κίνημα των Ζαπατίστας στην Τσιάπας (Chiapas) του Μεξικού, και το κίνημα στην Βολιβία που καθοδηγείται από τον Evo Morales, τα οποία είναι «ανοιχτά σε όλους τους ανθρώπους και τις ομάδες που υποστηρίζουν και συμπαθούν τις πολιτικές τους προτάσεις καθώς και εκείνους που κάνουν κριτική σ' αυτούς με εποικοδομητικούς τρόπους» (Grosfoguel, 2011, σ. 85). Σ' αυτά τα κινήματα δεν υπάρχει «καμία αντιστοιχία ανάμεσα στην ηθικο-επιστημονική ταυτότητα του προγράμματος... και στην εθνο-φυλετική ταυτότητα των ατόμων που συμμετέχουν στα κινήματα» (2011, σ. 84-85). Μια τέτοια θέση δεν σημαίνει να υποτιμήσουμε ή να αφήσουμε στην άκρη τη σπουδαιότητα της φυλής, της εθνικότητας, της κουλτούρας και της ιστορίας στη διαμόρφωση ενός τοπικού, περιφερειακού ή παγκόσμιου προγράμματος, αλλά να δώσουμε έμφαση στη σπουδαιότητα των διαφορετικών και πολυφωνικών μορφών οικοδόμησης συμμαχιών σε έναν κόσμο που ρημάζεται από την παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου και των «διαίρει και βασίλευε» στρατηγικών και τακτικών του.

Η παιδαγωγική της ανασυγκρότησης, ενώ εμπνέεται από τους αγώνες των κατειλημμένων εργοστασίων, σχολείων και πολιτιστικών κέντρων στην Αργεντινή, είναι σε τελευταία ανάλυση μια διεθνιστική παιδαγωγική της αντίστασης, μια πολυφωνική (πλουραλιστική), επιστημολογικά από-αποικιοποιημένη και από-αποικιοποιητική και μια παιδαγωγική που καλλιεργεί αντιπολιτευτικούς και εναλλακτικούς χώρους αμοιβαιότητας και αγώνα. Είναι μια παιδαγωγική που απαιτεί δέσμευση σε νέους τρόπους του να υπάρχουν και να εξελίσσονται, σε νέες μορφές υποκειμενικότητας και στους στρατηγικούς και τακτικούς κανόνες, που είναι αναγκαίοι για να οικοδομήσουμε μορφές ισότητας της ανθρώπινης κοινωνικότητας, έκφρασης και παραγωγής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον Alexis Rasftpolo που εξήγησε αυτό το πλαίσιο με λεπτομέρειες (προσωπική επικοινωνία, 18 Μαΐου 2010).

[2] Το λαϊκό γυμνάσιο των ανασυγκροτημένων εργοστασίων ξεκίνησε, από την αρχή, ως μέρος του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό έγινε από ανάγκη (οικονομική και κοινωνική). Τα λαϊκά γυμνάσια ενδιαφέρονταν επίσης να διαμαρτυρηθούν ενάντια σε ένα Κράτος που δεν σκεφτόταν/λογάριαζε τα

συμφέροντα των εργαζόμενων φτωχών. Αλλά από τη στιγμή που το Κράτος έχει τη μοναδική εξουσία της επικύρωσης, ήταν αναγκαίο για λαϊκά γυμνάσια να επιδιώξουν νομιμοποίηση και κύρωση από αυτό. Δεδομένου ότι το 2001 η εκπαιδευτική απογραφή έδειξε ότι το 52% του μαθητικού πληθυσμού της πόλης του Μπουένος Άιρες και το 75% της επαρχίας του θεωρούνται «σε κίνδυνο» (πρώρης εγκατάλειψης κλπ), τα λαϊκά γυμνάσια έκαναν έκκληση στο Κράτος για τον λόγο ότι είχαν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες αυτού του περιθωριοποιημένου πληθυσμού στα εργοστάσια. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της εκπαίδευσης στην Αργεντινή, βλέπε Sirvent, 2006.

[3] Elisalde & Ampudia, 2007.

[4] Για περισσότερα γι' αυτό το θέμα, βλέπε Freire, 1997, σ. 31.

BIBLIOGRAFIA

- Angotti, T. (1986) The Contributions of José Carlos Mariátegui to Revolutionary Theory, *Latin American Perspectives of Left Politics*, 13, 33-57.
- Becker, Marc (1995) *Mariátegui and Latin American Marxist Theory*. Ohio University Monographs in International Studies, Latin America Series, no. 20. Ohio University Press.
- Benito, K. (2010) Free Stone for all the Buddies: analyzing the experience of IMPA La Fabrica ciudad cultural, *Nómadas*, 32.
- Brookfield, D.S. & Holst, J.D. (2010) *Radicalized Learning: adult education for a just world*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Chavarría, J. (1979) *José Carlos Mariátegui and the Rise of Modern Peru, 1890-1930*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Davis, Angela Y. (1998) Reflections on Race, Class, and Gender in the USA. in Joy James (Ed.) *The Angela Davis Reader*. Malden, MA: Blackwell.
- Davis, Angela Y. (1997) Interview. in Lisa Lowe & David Lloyd (Eds) *The Politics of Culture in the Shadows of Capital*. Durham, NC: Duke University Press.
- Dunbar-Ortiz, R. (2009) Indigenous Resistance in the Americas and the Legacy of Mariátegui. *Monthly Review*, 61(4), 50-54. <http://monthlyreview.org/090921dunbar-ortiz.php>
- Elisalde, R. & Ampudia, M. (2007) *Movimientos sociales y educación: Teoría e historia de la educación popular [Social Movements and Education: theory and history of popular education]*. Buenos Aires: Buenos Libros.
- Elisalde, R. & Ampudia, M. (2011) Programa Interdisciplinario de Docencia, Investigación, Transferencia y Articulación Social: Movimientos Sociales, Organizaciones Territoriales y Educación Popular. Unpublished manuscript.
- Freire, P. (1997) *A la sombra de este árbol [In the Shadow of This Tree]*. Barcelona: El Roure Editorial S.A.
- Grosfoguel, Ramon. (2011) The Dilemmas of Ethnic Studies in the United States Between Liberal Multiculturalism, Identity Politics, Disciplinary Colonization, and Decolonial Epistemologies, *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self Knowledge*, IX, Special Issue, pp. 81-90.
- Hudis, Peter (2009) Global Financial/Economic Crisis and the Legacy of Rosa Luxemburg. <http://www.usmarxisthumanists.org/articles/todays-global-financialeconomic-crisis-and-the-legacy-of-rosa-luxemburg/>
- Jaramillo, N. & Barros, S. (2011) Labyrinth of Ignorance, in Erik Malewski & Nathalia Jaramillo (Eds) *Epistemologies of Ignorance*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Kusch, R. (2008) *La Negación en el Pensamiento Popular*. Buenos Aires: Las Cuarenta.
- Lázaro, Fernando & Santana, Fernando (n.d.) *Una Apropiación para la Transformación en Senderos abiertos hacia la lectura [An appropriation for the transformation in Open Paths Towards Reading]*. Buenos Aires: Noveduc.

- Lebowitz, Michael A. (2003) *Beyond Capital: Marx's political economy of the working class*, rev. edn. London: Palgrave Macmillan.
- Malewski, E. & Jaramillo, N. (in press) *Epistemologies of Ignorance*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Mariátegui, J. (1926) Arte, revolución y decadencia [Art, Revolution and Decadence], *Amazuta Magazine*, 3 (November).
- Mariátegui, J. C. (1971) *Seven Interpretative Essays on Peruvian Reality*. Austin: University of Texas Press.
- Mariátegui, J. C. (1981) *Defensa del Marxismo [In Defence of Marxism]*. Lima: Amauta.
- Mariátegui, J. C. (1996) *The Heroic and Creative Meaning of Socialism: selected essays of José Carlos Mariátegui*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International.
- McCormick, B. (2005) Arte y Pobreza: integración social a través de movimientos culturales, *ISP Collection, Paper # 53*. http://digitalecollections.sit.edu/isp_collection/453
- Meyer, Lois, Kirwin, Julianna & Toober, Eric (2010) An Open-Ended Closing, in Meyer, Lois & Alvarado, Benjamin Maldonado *New World of Indigenous Resistance: Naomi Chomsky and voices from North, South and Central America*. San Francisco: City Lights Books.
- Michi, N. (2001) *El movimiento de los sin Tierra (MST), la construcción colectiva de una sociedad justa y una escuela popular [The Landless Rural Workers' Movement: a collective construction of a fair society and a popular school]*. Mimeo, University of Tajan.
- Puigariós, A. (2007) *Cartas a los educadores del siglo XXI [Letters to Educators of s. XXI]*. Buenos Aires: Galema.
- Quijano, Anibal & Ennis, Michael (2000) Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America, *Nepantla. Views from South*, 1(3), pp. 533-580.
- Sirvent, María Teresa (2001) El valor de educar en la sociedad actual y el 'talón de Aquiles' del pensamiento único. *Revista Voces Asociación de Educadores de Latinoamérica y El Caribe Uruguay*. Año V, Nro. 10 November.
- Sirvent, M.T. (2006) *Nuevas leyes, viejos problemas. Informe del Programa Sociocultural y Educación Permanente: La Educación de jóvenes y adultos más allá de la escuela [‘New Rights, Old Problems’, Socio-cultural Program and Permanent Education Report: Young and old persons’ education beyond the school]*. Buenos Aires: Buenos Aires University.
- Stiglitz, J. (2002) Argentina, Short changes: why the nation that followed the rules fell to pieces. *Washington Post Sunday*, 12 May. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A3893-2002May10.html>
- Weisbrodt, Mark & Sandoval, Luis (2007) *Argentina's Economic Recovery, policy choices and implications*. Center for Economic and Policy Research. <http://www.cepr.net/index.php/publications/reports/argentina-economic-recovery-policy-choices-and-implications/>
- Wickett, R. (2001) Reclaiming Space, Reclaiming Happiness: a report from Buenos Aires, *Terraviva*, 31(2), 108-115. <http://dx.doi.org/10.1215/01610775-31-2-108>

Η **Nathalia E. Jaramillo** είναι ανώτερη λέκτορας στη Σχολή Κριτικών Σπουδών του Τμήματος Εκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο του Όκλαντ της Νέας Ζηλανδίας. Τα πιο πρόσφατα έργα της περιλαμβάνουν τα: *Immigration and the Challenge of Education: a social drama analysis in South Central Los Angeles* (2012), *Epistemologies of Ignorance in Education* (co-edited with Eric Malewski, 2011) και *Decolonizing Pedagogy* (υπό έκδοση)

Αλληλογραφία: Nathalia E. Jaramillo, Faculty of Education, University of Auckland, Private Bag 92601, Symonds Street, Auckland 1150, New Zealand (n.jaramillo@auckland.ac.nz)

Ο **Peter McLaren**, πρώην Καθηγητής στο Τμήμα της Αστικής Εκπαίδευσης, απόφοιτος της Σχολής Σπουδών Εκπαίδευσης και Πληροφορικής του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια στο Λος Άντζελες, είναι τώρα Καθηγητής της Σχολής Κριτικών Σπουδών του Τμήματος Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου του Όκλαντ στη Νέα Ζηλανδία. Συγγραφέας και εκδότης περισσότερων από 45 βιβλίων, πολλά γραπτά του οποίου έχουν μεταφραστεί σε 20 γλώσσες. Συνεργάζεται με ακτιβιστικές ομάδες σ' όλον τον κόσμο. Το Ίδρυμα McLaren της Κριτικής Παιδαγωγικής (La Fundación McLaren de Pedagogía Crítica) και το Ινστιτούτο McLaren έχουν ιδρυθεί από Μεξικάνους εκπαιδευτές στην Ensenada του Μεξικού και η Έδρα McLaren (La Catedra McLaren) ιδρύθηκε στο Πανεπιστήμιο Μπολιβάρ στο Καρακάς της Βενεζουέλας.

Αλληλογραφία: mclaren@gseis.ucla.edu.

Ο **Fernando Lazaro** είναι ο συντονιστής του Διαθεματικού Προγράμματος Διδασκαλίας, Έρευνας, Μεταβίβασης και Κοινωνικής Έκφρασης: Κοινωνικά Κινήματα και Λαϊκή Εκπαίδευση, στο Πανεπιστήμιο του Μπουένος Άιρες της Αργεντινής. Συντονίζει επίσης τη Λαϊκή Εκπαίδευση της Νεολαίας και των Ενηλίκων, στη Maderera Cordoba (Αργεντινή) και είναι ο συνιδρυτής και μέλος του Συνεταιρισμού Λαϊκών Εκπαιδευτών και Ερευνητών, μιας κοινωνικής οργάνωσης που έχει δημιουργηθεί μετά τις εμπειρίες των λαϊκών γυμνασίων στα κατελημμένα εργοστάσια της Αργεντινής. Ο Fernando Lazaro είναι συγγραφέας πολλών άρθρων στην εκπαίδευση και κατέχει πτυχία στην Κριτική Παιδαγωγική και Κοινωνικο-Εκπαιδευτικά Προβλήματα από το Πανεπιστήμιο του Μπουένος Άιρες της Αργεντινής και είναι διευθυντής ενός γυμνασίου.

Αλληλογραφία: cinemavariete@hotmail.co